

Oblici podrške radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini revolucijama u Rusiji i Mađarskoj do konca 1920. godine

Ibrahim Karabegović

Oktobarska revolucija u Rusiji 1917. godine kojom je počela epoha socijalističkih revolucija u svijetu još više je produbila i ubrzala opštu krizu kapitalističkog društva. Odmah u početku oktobarska socijalistička revolucija je aktivirala revolucionarne snage u drugim zemljama i uticala na izbijanje čitavog niza proleterskih revolucija i nacionalno-oslobodilačkih pokreta. Njena pobjeda najneposrednije je uticala na razvoj revolucionarnih događaja u Evropi, posebno u Njemačkoj i Mađarskoj u toku 1918. i 1919. godine. Revolucije u Njemačkoj i Mađarskoj, revolucionarno raspoloženje međunarodnog proletarijata i njegovo oduševljenje pobjedom radničke klase i seljaštva u Rusiji mnogo je doprinijelo učvršćivanju pobjede oktobarske revolucije.

Oktobarska revolucija je podstakla revolucionarni polet narodnih masa u jugoslovenskim zemljama. Pod njenim uticajem i usljed velike bijede stanovništva koju je izazvao rat, širi se protivratni talas i mase se sve više revolucionišu. Pored mnogobrojnih protesta i demonstracija uperenih protiv imperijalističke politike, u jugoslovenskim zemljama koje su bile pod Austro-Ugarskom izbijaju oružane pobune vojnika i mornara, među kojima je najpoznatija pobuna mornara u Boki Kotorškoj februara 1918. godine.¹⁾ Na taj način, a posebno aktivnim učešćem nekoliko desetina hiljada Jugoslovena, većinom bivših zarobljenih austro-ugarskih vojnika na strani revolucije, i jugoslovenski narodi su dali svoj doprinos pobjedi oktobarske revolucije.

U ovakvoj revolucionarnoj situaciji dolazi do obnove, a 1919. godine i do ujedinjenja jugoslovenskog radničkog pokreta, koji je ogromnom većinom stao na stranu revolucija u Rusiji i Mađarskoj. Kada su imperijalističke države ulagale velike napore da uguše oktobarsku revoluciju

¹⁾ Pregled istorije SKJ, Beograd 1963. godine, str. 29.

i revoluciju u Mađarskoj, jugoslovenska radnička klasa je na raznovrstan način pružala podršku mađarskom i ruskom proletarijatu. U okviru te opšte solidarnosti jugoslovenskog radničkog pokreta sa revolucijama u Rusiji i Mađarskoj zapažen doprinos dao je i radnički pokret u Bosni i Hercegovini.

Obnavljanje radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini vremenski se podudara s revolucionarnim događajima u Rusiji 1917. godine. Već pod uticajem februarske revolucije dolazi do oživljavanja radničkog pokreta u ovim pokrajinama. Prvomajska proslava 1917. i ponovno pokretanje lista **Glas slobode** 30. juna iste godine prvi su vidniji znaci njegovog oživljavanja. Tome je doprinio, dobrim dijelom, i tolerantan odnos austrougarskih vlasti prema radničkom pokretu posljednjih godina prvog svjetskog rata. Ipak, tek oktobarska revolucija dala je snažan impuls obnovi i razvitku radničkih organizacija. »Morali su doći veći događaji da vladu prisile da mora trpiti obnavljanje radničkog pokreta, a te događaje je otpočela Velika Ruska Revolucija«, kaže se u izvještaju Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine na Zaključnom kongresu, aprila 1919. godine.²⁾

U toku 1917. i 1918. godine solidarnost radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini sa revolucijom u Rusiji svodila se uglavnom na moralnu podršku i veličanje mlade sovjetske republike preko organa Socijaldemokratske stranke **Glasa slobode**. Drugi oblici podrške u uslovima u kojima se tada nalazio radnički pokret nisu ni bili mogući. U situaciji kada su, usljed rata i posljedica koje je on izazvao, klasne suprotnosti bile zaoštrene do najveće mjere, ruska revolucija je predstavljala poziv cijelom proletarijatu na borbu protiv postojećeg stanja. Značajnu ulogu u popularisanju revolucije i širenju istine o njoj u jugoslovenskim zemljama imao je **Glas slobode**. Po svojoj stalnoj podršci koju je pružao revoluciji u Rusiji **Glas slobode** je u to vrijeme prednjačio među socijalističkom štampom na Balkanu.

Među mnogobrojnim pitanjima koja su u toku 1917. i 1918. godine tretirana u **Glasu slobode** revolucija u Rusiji i pitanje njenog opstanka zauzimala su najistaknutije mjesto. Novo doba koje je počelo februarском revolucijom najavljuje se u prvom broju obnovljenog **Glasa slobode** ovim riječima: »Kapitalistički društveni poredak, koji narodima donosi onakve darove kao što je ovaj rat, stoji pred likvidacijom. Sa istoka došli su prvi zraci novoga sunca, koji daje nade da će se ostvariti trajni mir među narodima.«³⁾ Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine je među prvima čestitala ruskom proletarijatu na njegovom uspjehu. Sa Prvomajske proslave u Sarajevu 1917. godine upućen je predsjedniku radničkog i vojničkog vijeća u Petrogradu sljedeći telegram: »Socijalistički proletarijat Bosne i Hercegovine, diveći se velikim djelima ruskog radnog naroda i ruske socijalne demokracije, sa Prvomajske skupštine u Sarajevu, šalje svoj topli socijalistički pozdrav ruskim drugovima i čestita im na njihovom djelu Velikoj Ruskoj Revoluciji, koja je ideji slobode na čitavom svijetu dala nove snage.«⁴⁾ U uvod-

²⁾ Arhiv KPBiH, tom II, Sarajevo 1951. godine; **Glas slobode**, br. 82, 10. aprila 1919. godine.

³⁾ **Glas slobode**, br. 1, 30. juna 1917. (Manifest radničkoj klasi BiH).

⁴⁾ **Glas slobode**, br. 1, 30. juna 1917.

noj riječi koju je toga dana održao na drugarskoj večeri u Radničkom domu u Sarajevu Sreten Jakšić je posebno pozdravio ruski proletarijat.⁵⁾ **Glas slobode** je rusku revoluciju svrstao u događaje »od najvećeg značenja u cijeloj svjetskoj istoriji« i istakao značaj ruske socijaldemokracije u borbi za svjetski mir.⁶⁾

Vođstvo Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine nije u prvo vrijeme shvatilo suštinu i karakter februarske revolucije, jer je mislilo da je već ovom revolucijom ruski proletarijat dobio političku vlast.⁷⁾ To je, donekle, i razumljivo ako se uzme u obzir da su vijesti iz Rusije, do kojih se dolazilo posrednim putem, bile nesigurne i često pogrešno interpretirane. U vezi s tim i povodom kontradiktornih vijesti iz Rusije, **Glas slobode** je pisao: »Da bi se ta istina (istina o ruskoj revoluciji) prikrija pred narodom stara se sa više strana od »Socijalističkih« ministara do najokorjelijih konzervativaca koji danas imaju na raspoloženju ogromnu štampu, mnogobrojne telegrafske biroe, državu. Zato se šire razne vijesti i komentari, samo da se pomrači sunce ruske revolucije.«⁸⁾ Osim nesigurnih informacija, na pogrešne zaključke vođstva Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine o ruskoj revoluciji uticala je i činjenica što ono nije bilo dovoljno upoznato s taktikom pojedinih struja, a naročito boljševika, u revoluciji.

Dotadašnje simpatije i oduševljenje za februarsku revoluciju, poslije pobjede oktobarske revolucije, pretvaraju se u uvjerenje da će revolucionarni pokret zahvatiti i druge evropske zemlje. Vijest o oktobarskoj revoluciji odjeknula je po čitavoj Bosni i Hercegovini. **Glas slobode** je već 10. novembra donio proglas petrogradskog radničkog i vojničkog vijeća, a u sljedećem broju i svoj komentar o pobjedi petrogradskog proletarijata u kojem se kaže: »U ovaj trenutak, u Petrogradu vlada radnički režim, diktatura proletarijata. Prvi put poslije Pariske Komune imaju najamni radnici potpuno u svojim rukama prestonicu jedne velike sile, prestonicu velike, džinovske Rusije. Tamo gdje su se krojili osvajački planovi i sklapali tajni ugovori, potpisivale note i mobilizacije, — danas vlada režim radnog naroda, režim radnika i seljaka.

To je veliki istorijski događaj. Može taj režim biti ma koliko kratkog vijeka, očevidno je da prolazi vrijeme narodnog bespravlja i međunarodnog uništavanja. Mirovni uslovi koje su predstavnici tog režima objavili čitavom svijetu odjeknuće po nepreglednim masama svjetskog proletarijata.«⁹⁾ Upoređujući Parisku Komunu s najnovijim događajima u Rusiji, organ Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine je u to vrijeme pisao: »U Rusiju su uprte oči cijelog svijeta; diktatura proletarijata je nov događaj; prvi put poslije Pariske Komune zavladao je radnički režim, ali će Petrogradski događaji igrati veću ulogu od Pariske Komune, jer su došli u trenutku ratnog užasa, a radnička klasa je brojnija i sve-

⁵⁾ Arhiv SRBiH, ZV Prez. br. 580/1917. god.

⁶⁾ **Glas slobode**, br. 1, 30. juna 1917. (Ruska revolucija).

⁷⁾ U članku **Socijalna demokratija, svjetski rat i svjetski mir**, pored ostalog piše: »U ovome času i u času kad je proletarijat u Rusiji dobio političku vlast (podvukao I. K.), uzima internacionalna socijalna demokracija pitanje mira u svoje ruke.« (**Glas slobode**, br. 1, 30. juna 1917).

⁸⁾ **Glas slobode**, br. 15, 3. oktobra 1917. (Tok revolucije).

⁹⁾ **Glas slobode**, br. 27, 13. novembra 1917. (Radnička vlada u Petrogradu).

snija nego onda.«¹⁰⁾ Prva reagovanja **Glasa slobode** na oktobarsku revoluciju govore nam da su bosansko-hercegovački socijalisti osjetili značajne kvalitativne promjene u razvitku revolucije. Za razliku od dotadašnjih priloga u listu u kojima je najviše istican značaj ruske revolucije u borbi za mir, sada se sve više piše o diktaturi proletarijata. U **Glasu slobode** se otvara stalna rubrika koja je donosila vijesti i napise o karakteru oktobarske revolucije, djelatnosti radničko-seljačke vlade, ličnostima revolucije, njenom međunarodnom položaju itd.

Shvativši njen veliki značaj, bosansko-hercegovački socijalisti su preko svoga lista najodlučnije branili oktobarsku revoluciju od kleveta buržoaske i socijaldemokratske štampe u našim i evropskim zemljama. U nastojanju da što objektivnije piše o revoluciji i njenim glavnim akterima, redakcija lista nije se plašila činjenice što je **Glas slobode** u toj podršci bio usamljen. Predstavnici radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini bili su uvjereni da su u pravu isto tako kao što je bio Svetozar Marković, kada je usamljen branio Parisku Komunu 1871. godine.¹¹⁾ Braneci Lenjina od klevetanja buržoaske štampe u jugoslovenskim zemljama, **Glas slobode** je pisao: »Radni narod u jugoslovenskim zemljama dobro će zapamtiti kako se držala štampa jugoslovenske »napredne« buržoazije prema predstavniku najslobodnijeg političkog režima u ljudskoj istoriji.«¹²⁾

Brest-litovski ugovor između Sovjetske Rusije i centralnih sila, koji je zaključen 3. marta 1918. godine,¹³⁾ unio je izvjesnu zabunu i razočaranje u redove Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine. Kad se saznalo za njegove odredbe **Glas slobode** je u članku »Svršetak predigre« od 6. marta 1918. godine reagovao ovim riječima: »Boljševici su potpisali jedan skandalozan i besprimjeran ugovor. U Litovskom Brestu odigrana je najveća tragedija u istoriji čovječanstva.« Istakavši da je do toga moralo doći, jer se je ruska revolucija razvijala kao usamljena pojava, članak završava riječima da je »predigra velikog društvenog pokreta završena«. Sklopljeni mirovni ugovori u Brest-Litovsku ocijenjeni su kao »potpuna pobjeda Njemačke na istoku.«¹⁴⁾ Kako je tragično shvaćen Brest-litovski ugovor i kakvo je raspoloženje zavladalo u redovima rukovodstva Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine prema oktobarskoj revoluciji, najbolje je, ipak, izraženo u uvodniku **Glasa slobode** koji nosi naslov **Plima i osjeka**. U njemu se, pored ostalog, kaže da »istorijski pokret proletarijata ne ide neprestano naprijed« i da ima vremena kad »plimu proleterskog pokreta zamjenjuje osjeka, kada na-

¹⁰⁾ **Glas slobode**, br. 28, 17. novembra 1917. (Petrogradski događaji).

¹¹⁾ **Glas slobode**, br. 33, 5. decembra 1917. (Ličnosti revolucije).

¹²⁾ **Glas slobode**, br. 37, 19. decembra 1917. (Lenjin).

¹³⁾ Brest-litovskim ugovorom o miru zaključenim 3. marta 1918. u Brest-Litovsku između centralnih sila i Rusije (primirje zaključeno 15. decembra 1917) u 14 članova ugovora Rusija se odriče svih prava na Poljsku i dijelove Belorusije, na Finsku, Estoniju, Letoniju i Litvaniju, kako bi ove postale nezavisne. Turska je trebalo da dobije dijelove Zakavkazja (Ardagan i Batum). Plaćanje ratne štete nije bilo predviđeno. Ukrajina kojoj je priznata nezavisnost sklopila je poseban mir sa centralnim silama 9. februara 1918, ali su je ove u toku 1918. ipak okupirale. Poslije poraza Njemačke, Versajskim mirom, 1919. godine, poništene su odredbe Brest-litovskog ugovora. (Mala enciklopedija 1 — Prosveta, Beograd 1959, str. 181).

¹⁴⁾ **Glas slobode**, br. 20, 9. marta 1918.

stane zatišje poslije bure i pred buru.¹⁵⁾ Poslije ovakve ocjene Brest-litovskog mira, reagovanja Socijaldemokratske stranke na događaje u Rusiji bila su mnogo opreznija. Sve do avgusta 1918. godine **Glas slobode** je donosio uglavnom ono što su o proleterskom režimu u Rusiji pisale socijalističke novine u Njemačkoj, Austro-Ugarskoj i Bugarskoj, ne upuštajući se u davanje sopstvenih zaključaka. Tek nekoliko mjeseci kasnije rukovodstvo bosansko-hercegovačkog radničkog pokreta uvidjelo je da su sovjetska vlada i Lenjin mirom u Brest-Litovsku učinili izvanredan taktički potez koji je bio neophodan za dalji razvitak revolucije.¹⁶⁾ Boljem razumijevanju karaktera oktobarske revolucije i taktike Bošljevika u redovima rukovodstva radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini svakako je mnogo doprinijela plodna saradnja Filipa Filipovića u **Glasu slobode**. Posebno je od značaja njegov članak o ruskoj revoluciji koji je objavljen u prvomajskom broju 1918. godine. Na ovo je, bez sumnje, uticala i činjenica što se, uprkos snažnom pritisku unutrašnjih i vanjskih neprijatelja, boljševički režim čvrsto držao.

Poslije zaključivanja mira u Brest-Litovsku u Sovjetskoj Rusiji došlo je do kratkotrajnog predaha. Ali, kapitalističke države i kapitalisti i spahije u Rusiji nisu se mogli pomiriti sa činjenicom da postoji zemlja u kojoj se vlast nalazi u rukama radnika i seljaka. Kontrarevolucionarne snage su stalno organizovale tajne zavjere i pobune da bi likvidirali sovjetsku vlast. U ljeto 1918. godine imperijalističke države su, pružajući pomoć domaćoj reakciji, otpočele organizovan pohod protiv Sovjetske Rusije. Čim se saznalo za takve kontrarevolucionarne planove, **Glas slobode** je nizom priloga ustao u odbranu mlade sovjetske republike. O intervencionističkim planovima Antante **Glas slobode** je pisao da ta intervencija »neće biti laka ni ugodna kao proljetna šetnja. Revolucionarna Rusija, čitav ruski narod sa izuzetkom njegovog trutovskog, avanturističkog i izdajničkog dijela, očajnički će se boriti protiv kontrarevolucionarnih namjera evropskih imperijalističkih sila.«¹⁷⁾ List je bio uvjeren da Antanta neće uspjeti da obori proleterski režim u Rusiji.¹⁸⁾

Povodom prve godišnjice oktobarske revolucije, rukovodstvo socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine izrazilo je mišljenje da je oktobarska revolucija samo predigra velike svjetske proleterske revolucije koja će zahvatiti u prvom redu srednju i zapadnu Evropu. Godišnjica oktobarske revolucije pozdravljena je u **Glasu slobode** sljedećim riječima: »Pozdravljajući ruske drugove na dan godišnjice njihove pobjede, koja je radnicima svih zemalja, pa i nama, dala silan impuls da u svom narodu i u svojoj zemlji zastupaju principe Socijalističke Internacionalne, mi se radujemo što će ta socijalistička pobjeda ostati trajna. Jer njihova pobjeda i naša je pobjeda.«¹⁹⁾

U novostvorenim uslovima, poslije stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i ujedinjenja jugoslovenskog proletarijata, ovakvom vidu podrške pridružuju se i druge akcije solidarnosti koje su na razno-

¹⁵⁾ **Glas slobode**, br. 26, 30. marta 1918.

¹⁶⁾ **Glas slobode**, br. 70, 7. septembra 1918. (Lenjin — povodom atentata).

¹⁷⁾ **Glas slobode**, br. 63, 14. avgusta 1918. godine (**Pohod protiv revolucije**).

¹⁸⁾ **Glas slobode**, br. 66, 24. avgusta 1918. godine (**Antanta i Rusija**).

¹⁹⁾ **Glas slobode**, br. 87, 6. novembra 1918. (**Godina dana socijalističkog režima u Rusiji**).

vrstan način podržavale i branile revolucije u Rusiji i susjednoj Mađarskoj. Uporedo s podrškom posredstvom štampe, do konca 1920. godine radništvo u Bosni i Hercegovini je učestvovalo u nizu protestnih skupština protiv strane intervencije u Sovjetskoj Rusiji i Mađarskoj; održano je više predavanja o oktobarskoj revoluciji i revoluciji u Mađarskoj, kao i zborova na kojima je zahtijevano da se sklopi mir sa Sovjetskom Rusijom itd. Godišnjice oktobarske revolucije obilježene su svečanim akademijama i koncertima. U pomenutim akcijama učestvovalo je radništvo širom Bosne i Hercegovine.

Ubrzo poslije raspada Austro-Ugarske, za vlade Narodnog vijeća u Sarajevu je 9. decembra 1918. godine održana velika radnička skupština koja je bila posvećena ujedinjenju jugoslovenskog proletarijata, ali se na njoj protestovalo i protiv angažovanja srpskih trupa u borbi protiv Sovjetske Rusije.²⁰⁾ U drugoj polovini januara i početkom februara 1919. godine pod rukovodstvom Socijaldemokratske stranke u svim većim mjestima Bosne i Hercegovine organizovane su narodne skupštine na kojima se protestovalo protiv intervencije Antante u Sovjetskoj Rusiji i Mađarskoj. Učesnici tih skupština istupali su sa zahtjevom da se ostaci jugoslovenske vojske vrate iz Rusije. Jedna od prvih i najzapaženijih skupština održana je u Sarajevu 17. januara 1919. godine u bašti Radničkog doma. Pred oko 4.000 prisutnih na skupštini su govorili Filip Filipović i Zdravko Todorović.²¹⁾ Sarajevsko radništvo je energično zahtijevalo vraćanje jugoslovenskih trupa iz Murmanska. U rezoluciji koja je donesena na toj skupštini, pored ostalog, kaže se: »Velika Narodna Skupština konstatuje, da naša vlada vrši strašan zločin, kada naše vojnike šalje kao žandare da guše evropske revolucije. Ona s najvećim gnušanjem protestuje protiv ove politike i traži od nje da odmah vrati svojim kućama sve one srpske i jugoslovenske bataljone, koji se još nalaze u Murmanskoj oblasti i na Uralu.

Mi nećemo da ratujemo protiv Sovjetske Rusije ni protiv njemačkih i mađarskih komunista, već protiv kapitalističkog jarma u Jugoslaviji i u čitavom svijetu. Radnička Jugoslavija pruža Vam ruku, proletari svijetu zemalja!«²²⁾ Skupštine koje su imale isti cilj i na kojima su donesene slične rezolucije, održane su 19. januara 1919. u Travniku, 2. februara u Mostaru, 15. i 16. februara u Foči i Fojnici.²³⁾ Skupština u Mostaru bila je prva javna skupština poslije petogodišnje pauze. Na njoj je pred oko 1.500 prisutnih Sreten Jakšić rekao: »Međunarodni imperijalisti spremaju se da guše socijalističke revolucije u Rusiji, Njemačkoj, Mađarskoj itd. Ali tamo će imperijalizam naći grob.«²⁴⁾ Narodna vlada za Bosnu i Hercegovinu je na ovakvu aktivnost Socijaldemokratske stranke reagovala pooštrenjem mjera. Podređenim organima vlasti ona je naredila da se ubuduće svaka skupština koju bi organizovala Socijaldemokratska stranka mora strogo kontrolisati. Na osnovu preduzetih mjera svaku takvu skupštinu, ako se ona nije pridržavala određenih uslova, mogao

²⁰⁾ *Glas slobode*, br. 96b, 10. decembra 1918.

²¹⁾ Arhiv SRBiH NVS, br. 397/1919; *Glas slobode*, br. 14, 20. januara 1919.

²²⁾ *Glas slobode*, br. 14, 20. januara 1919. god.

²³⁾ Arhiv SRBiH, ZVS, br. 1511/Prez. 1919; ZVS, br. 1056/Prez. 1919; *Glas slobode*, br. 19, 28, 47 od 25. januara i 5. i 27. februara 1919. god.

²⁴⁾ *Glas slobode*, br. 28, 5. februara 1919.

je policijski izaslanik raspustiti.²⁵) U jednom telegramu ministra Svetozara Pribičevića predsjedniku Narodne vlade Atanasiju Šoli posebno je skrenuta pažnja na potrebu da se podvrgne strogo cenzuri list **Glas slobode**, koji »glorifikuje i ističe boljševizam.«²⁶)

Poslije proglašenja Sovjetske Republike u Mađarskoj 21. marta 1919. godine, organ Socijaldemokratske stranke je, u duhu ranijeg internacionalističkog stava, svakodnevno donosio priloge o događajima u Mađarskoj i toku revolucije. Dvadeset šestog marta 1919. godine u Radničkom domu u Sarajevu održano je predavanje pod naslovom **Mađarska Sovjetska Republika**, a polovinom marta i početkom aprila iste godine održano je u Sarajevu nekoliko predavanja o revoluciji i kontra-revoluciji u Evropi i dužnostima radničke klase. Na kontrarevolucionarne planove Antante protiv revolucije u Mađarskoj **Glas slobode** je odgovorio: »Dosta je bilo ratova. Antanta nema pravo da se miješa u odnose pojedinih zemalja i naroda.«²⁷)

Pripreme za Kongres ujedinjenja, a naročito događaji koji su ubrzo poslije njega nastali, za izvjesno vrijeme su onemogućili dotadašnji vid podrške revolucijama u Rusiji i Mađarskoj. Poslije Kongresa ujedinjenja radnički pokret u Bosni i Hercegovini je, u okviru Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), odnosno Komunističke partije, djelovao u vrlo složenim i specifičnim društveno-političkim i ekonomskim uslovima. Mnogobrojna neriješena društvena pitanja u novostvorenoj državi bila su još više potencirana. Položaj radnog naroda u Bosni i Hercegovini bio je vanredno težak, pa se i njihovo revolucionarno raspoloženje vidno ispoljavalo u prvim danima nove države. Uplašena snažnim revolucionarnim pokretom u gradu i na selu, i stvaranjem jedinstvene revolucionarne radničke partije, vladajuća klasa je prešla u napad na radnički pokret. Uoči prvomajske proslave 1919, pod izgovorom da se priprema prevrat, režim se naročito okomio na radnički pokret u Bosni i Hercegovini. Još prije Kongresa ujedinjenja u Bosni i Hercegovini, vršene su velike pripreme za prvu prvomajsku proslavu u jedinstvenoj državi. Iako je Zemaljska vlada već bila dozvolila proslavu, ona je, rješenjem ministarskog savjeta od 26. aprila 1919. godine, zabranjena.²⁸) Na ovu zabranu radnički pokret u Bosni i Hercegovini je odgovorio proglasom generalnog štrajka 30. aprila 1919. godine. Vlasti su odgovorile napadom na radnički pokret kojom prilikom je uhapšeno u Bosni i Hercegovini oko 3.000 radnika. Sve partijske i sindikalne organizacije su raspuštene, njihove prostorije zatvorene, imovina i arhiva konfiskovana, radnički domovi oduzeti, a partijski list **Glas slobode** zabranjen. Mnogi radnički funkcioneri, među kojima i 18 članova Pokrajinskog izvršnog odbora, bili su predati vojnom sudu. Najistaknutiji funkcioneri radničkog pokreta zadržani su u istražnom zatvoru oko 4 mjeseca. Tek 16. juna vraćeni su imovina i domovi radničkim organizacijama, a 23. juna ponovo je počeo izlaziti **Glas slobode**. Tako je, neposredno poslije stvaranja jedinstvene Partije, radničkom pokretu u

²⁵) ASRBiH, NVS, br. 397/1919.

²⁶) ASRBiH, ZTS-P (zbirka telegrama Šola—Pribičević), br. 77 i 78/1919.

²⁷) **Glas slobode**, br. 68, 74 i 87, od 22. marta i 1. i 16. aprila 1919.

²⁸) Arhiv SRBiH, ZV, br. 3371/1919.

Bosni i Hercegovini nanesen ozbiljan udarac od kojeg se morao oporavljati sve do konca oktobra 1919. godine.²⁹⁾

U takvim uslovima nije bila moguća življa aktivnost kojom bi se izražavala solidarnost radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini sa revolucijama u Rusiji i Mađarskoj. Međutim, iako se tek oporavljao poslije prvomajskih progona, radnički pokret u Bosni i Hercegovini se pridružio protestnim akcijama jugoslovenskog i međunarodnog proletarijata, 20. i 21. jula 1919. godine, koje su organizovane protiv intervencije sila Antante u Mađarskoj i Rusiji. Kada se u ljeto 1919. godine povećala opasnost od neposrednog učešća Jugoslavije u gušenju mađarske revolucije, jugoslovenska radnička klasa, da bi spriječila intervenciju imperijalista protiv Sovjetske Rusije i Mađarske, sprovela je 20. i 21. jula generalni štrajk. Pridružujući se ovom opštem protestu, pokrajinsko rukovodstvo Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) preko **Glasa slobode** izdalo je saopštenje u kome se kaže da se radničke organizacije u Bosni i Hercegovini »ovoga puta uzdržavaju od generalnog štrajka s obzirom na momenat u kome se nalaze.«³⁰⁾ U svim većim mjestima u Bosni Hercegovini organizovani su protestni zborovi na kojima su donesene zajedničke rezolucije. Dvadesetog jula 1920. godine održana je u Radničkom domu u Sarajevu velika protestna skupština na kojoj su govorili Kosta Novaković, Vlado Ostojić i Dušan Glumac. U usvojenoj rezoluciji na toj skupštini protestovalo se protiv strane intervencije u Rusiji i Mađarskoj, a posebno protiv angažovanja jugoslovenskih trupa. Skupštini u Sarajevu prisustvovalo je oko 3.000 radnika i radnica.³¹⁾ U isto vrijeme održane su protestne skupštine u Mostaru i Zenici. Kličući Lenjinu i Beli Kunu, govornici na skupštini u Mostaru zahtijevali su da se jugoslovenske trupe povuku iz Rusije i Mađarske.³²⁾ Na protestnoj skupštini u Tuzli, koja je održana 21. jula, referent Mitar Trifunović pred oko 2.000 prisutnih oštro je istupio protiv namjeravane intervencije u Rusiji i Mađarskoj. Skupština je usvojila protestnu rezoluciju.³³⁾ Radnici Banja Luke i Prijedora priključili su se ovoj velikoj akciji organizovanjem zajedničkog izleta i protestne skupštine u Prijedoru.³⁴⁾ Iste skupštine održane su i u Tešnju, Doboju, Bosanskom Brodu i Bosanskom Novom.

Prvog avgusta 1919. godine pala je Sovjetska Republika u Mađarskoj i udružene snage Antante ustremile su se na Sovjetsku Rusiju. U vrijeme tih teških borbi za njen opstanak **Glas slobode** je pisao: »Proletarijat čitavog svijeta ima najsvetiju dužnost da se svim silama založi kako bi onemogućio trijumf reakciji.«³⁵⁾ Svakodnevnim napisima o herojskom otporu Crvene armije i njenim pobjedama **Glas slobode** je radništvu Bosne i Hercegovine ulivao nadu u opstanak prve socijalističke države u svijetu. Svaki poraz reakcije on je dočekao s oduševljenjem i neskrivenom radošću. U ovo vrijeme u **Glasu slobode** su sve češći ovakvi

²⁹⁾ **Glas slobode**, br. 123, 12. juna 1920.

³⁰⁾ **Glas slobode**, br. 119, 18. jula 1919.

³¹⁾ ASRBiH, ZVS, br. 6624/Prez. 1919; **Glas slobode**, br. 121, 21. jula 1919. god.

³²⁾ ASRBiH, ZVS, br. 6703/Prez. 1919; ZVS, br. 6643/Prez. 1919.

³³⁾ ASRBiH, ZVS, br. 6716/Prez. 1919; **Glas slobode**, br. 123, 13. avgusta 1919.

³⁴⁾ **Glas slobode**, br. 125, 9. avgusta 1919. (Crveni dan u Prijedoru).

³⁵⁾ **Glas slobode**, br. 145, 5. septembra 1919. (Napad na Sovjetsku Rusiju).

i slični napisi: »Ružičasti san svjetske buržoazije da će još ove jeseni njeni dragi caristički generali zauzeti Petrograd i zadati smrtni udarac Ruskoj Sovjetskoj Republici Seljaka i Radnika, rasplinio se pred neumoljivom stvarnošću nesalomljivog otpora Crvene garde.«³⁶⁾ U uvodnom članku koji je objavljen povodom pobjede Crvene armije nad Denjkinom i Kolčakom, pored ostalog, kaže se: »Pred navalom crvenih armija ruskih radnika i seljaka, oduševljeni za svoju Revoluciju i rešeni da odbrane njene tekovine, popuštaju, krhaju se i raspadaju svi frontovi s kojima su utopljenici sa lađe carističkog režima, uz obilatu pomoć svetske reakcije, hteli da stvore gvozdeni obruč s čijim bi stezanjem ugušili Revoluciju, čiji vjor je bacio u ponor njihovu lađu, i koja preti da obuhvati ceo svet.«³⁷⁾

Radnički pokret u Bosni i Hercegovini obilježio je drugu godišnjicu oktobarske revolucije organizovanjem spomen večeri, a **Glas slobode** od 7. novembra 1919. godine bio je ispunjen člancima o oktobarskoj revoluciji, sovjetskoj vlasti i crvenoj armiji. U čast dvogodišnjice oktobarske revolucije i petogodišnjice smrti Dimitrija Tucovića priređeno je u Radničkom domu u Sarajevu 7. novembra 1919. godine spomen večer.³⁸⁾ Nizom napisa, koncem 1919. i u toku 1920. godine, organ Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine je ustao protiv pružanja azila belogardejskim oficirima u Jugoslaviji. Prisiljavanje ruskih zarobljenika, koji su se poslije završetka prvog svjetskog rata našli u Francuskoj, da stupe u odrede Denjkinina i bore se protiv Sovjetske Rusije naišlo je na oštru osudu **Glasa slobode**. List je povodom toga pisao: »U ovim sramnim stranicama, koje u smrtnim trzajima piše svjetski kapitalizam, naj-sramnije mjesto svakako pripada francuskoj reakciji.«³⁹⁾

Početkom 1920. godine radnički pokret u Bosni i Hercegovini je putem štampe i protestnih zborova učestvovao u kampanji za sklapanje mira sa Sovjetskom Rusijom. Svakodnevnim napisima u **Glasi slobode** bosansko-hercegovačko radništvo je zahtijevalo od jugoslovenske vlade da započne mirovne pregovore i sklopi mir sa Sovjetskom Rusijom. U prvomajskoj povorci 1920. godine u Sarajevu klicalo se najviše miru sa Sovjetskom Rusijom, a na skupu, na kojem su govorili Savo Kapor, Bogdan Krstić i Sreten Jakšić, jedan od glavnih zahtjeva bio je zahtjev za sklapanje mira između Jugoslavije i Sovjetske Rusije. Sa istim zahtjevima istupilo je radništvo u Bosni i Hercegovini na svojim prvomajskim proslavama u Banjaluci, Tuzli, Mostaru, Zenici, Travniku, Kaknju, Jajcu, Brezi, Bihaću, Tesliću, Bugojnu, Derventi i Varešu.⁴⁰⁾

Pedesetogodišnjica vođe prve socijalističke revolucije u svijetu Vladimira Ilića Lenjina obilježena je održavanjem svečane akademije u Radničkom domu u Sarajevu 24. aprila 1920. godine i na njoj je o životu i djelu Lenjina govorio Života Milojković. U uvodniku od 24. aprila **Glas slobode** je pisao o Lenjinu kao čovjeku izvanredne aktivnosti, od-

³⁶⁾ **Glas slobode**, br. 195, 5. novembra 1919. (**Poraz kontrarevolucije**).

³⁷⁾ **Glas slobode**, br. 4, 9. januara 1920. (**Pobeda Sovjetske Rusije**).

³⁸⁾ **Glas slobode**, br. 198, 10. novembra 1919. godine.

³⁹⁾ **Glas slobode**, br. 6, 12. januara 1920.

⁴⁰⁾ **Glas slobode**, br. 94, 4. maja 1920.

ličnom govorniku i organizatoru, vođi Treće internacionale i čovjeku koji se nalazi na kormilu prve socijalističke države u svijetu.⁴¹⁾

Poslije poraza poljskih intervencionističkih trupa i belogardejskih Vrangulovih odreda u proljeće 1920. godine, Antanta je do konca 1920. godine učinila posljednji ozbiljniji pokušaj da uguši revoluciju. U svojim kontrarevolucionarnim planovima ona je nastojala da što aktivnije angažuje i Jugoslaviju. Saznavši za takve planove, **Glas slobode** je pisao: »Mi ne samo da protestujemo protiv svakog pokušaja naše buržoazije da našu zemlju gurne u rat protiv Sovjetske Rusije, nego i najkategoričnije tražimo da se sa bratskom Sovjeskom Rusijom odmah zaključi mir. Mi to tražimo u ime celokupnoga radnoga naroda naše zemlje, u ime sviju radnika i seljaka Jugoslavije.«⁴²⁾ Radnički pokret u Bosni i Hercegovini je preko svog organa na sličan način reagovao i protiv pružanja bilo kakve pomoći jugoslovenske buržoazije kontrarevolucionarima, izbjeglicama iz Rusije, u njihovoj borbi protiv mlade sovjetske republike. U vezi s tim održana je u Sarajevu, 6. avgusta 1920. godine, velika javna skupština na kojoj su govorili Života Milojković i Sreten Jakšić. Predsjedavajući na skupštini Đuro Đaković predložio je sljedeću rezoluciju: »Pozdravljajući najoduševljenije pobjede crvenih armija ruskih radnika i seljaka koje se već tri godine herojski bez odmora bore da tekovine svoje Revolucije odbrane od besomučnih napada udružene svetske kontrarevolucije — skupština najenergičnije protestuje protiv pokušaja Antantne diplomatije da naš narod uvuče u rat protiv Sovjetske Rusije i izjavljuje da nije dovoljno što se naši vlastodršci nisu usudili da stupe u oivoreni rat sa bratskim ruskim narodom, nego ih poziva da, jedanput za uvek, prekinu sa svakim javnim i tajnim, aktivnim i pasivnim potpomaganjem rada svetske kontrarevolucije a naročito ruskih kontrarevolucionara i da neodložno pristupi zaključivanju mira sa Sovjetskom Rusijom.«⁴³⁾ I na proslavi omladinskog dana 5. septembra 1920. godine u Sarajevu, povodom kojeg je održan zbor omladine u Radničkom domu, kritikovan je stav jugoslovenske vlade i iznesen zahtjev da Jugoslavija sklopi mir sa Sovjetskom Rusijom.

Koncem 1920. godine u svim većim mjestima i radničkim centrima Bosne i Hercegovine vršene su pripreme da se što bolje proslavi trogodišnjica oktobarske revolucije. Tako je mjesna organizacija u Sarajevu namjeravala da taj dan obilježi održavanjem javne skupštine i svečane akademije. Uprkos zabrani javne skupštine od strane vlasti, akademija u čast trogodišnjice oktobarske revolucije je održana, a sa konferencije mjesne organizacije Komunističke partije Jugoslavije, na kojoj su govorili Vaso Srzentić i Kosta Novaković, upućen je pozdrav ruskoj sovjetskoj republici.⁴⁴⁾ Proslava trogodišnjice oktobarske revolucije u Zenici obilježena je održavanjem priredbe u Radničkom domu i predavanjem Mitra Trifunovića o oktobarskoj revoluciji.⁴⁵⁾ Na sličan način organizovana je proslava u Brezi. Proslave u Banjaluci i Mostaru, zbog zabrane vlasti, nisu se mogle održati onako kako su ih zamislile mjesne partijske

⁴¹⁾ **Glas slobode**, br. 88, 24. aprila 1920. godine (Lenjin).

⁴²⁾ **Glas slobode**, br. 161, 31. jula 1920. (**Rat ili mir sa Sovjetskom Rusijom**).

⁴³⁾ **Glas slobode**, br. 166, 6. avgusta 1920.

⁴⁴⁾ **Glas slobode**, br. 244, 10. novembra 1920. godine.

⁴⁵⁾ **Glas slobode**, br. 245, 11. novembra 1920. godine.

i sindikalne organizacije u tim mjestima. U izvještaju o zabrani proslave u Mostaru kaže se da je ona zabranjena zbog »ojačane propagande i antidržavne akcije boljševika u Mostaru, koja je poslije Vrangellovog poraza na Krimu poprimila revolucionarni karakter.«⁴⁶⁾ Čitav broj **Glasa slobode** od 6. novembra 1920. godine posvećen je trogodišnjici oktobarske revolucije. Tim povodom je u uvodniku lista pisalo: »Ruska Radnička Oktobarska Revolucija jeste najkrupniji događaj u istoriji svijeta. Njen je zadatak da uništi kapitalistički poredak i današnje društvo eksploatacije klase klasom, društvo pljačke i porobljavanja, društvo ratova i potlačivanja nacije nacijom. Njen uspjeh ima značaja za cijelo čovječanstvo, za radne narode svih zemalja.«⁴⁷⁾ Akcije solidarnosti radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini sa revolucijom u Rusiji privremeno su prekinute objavljivanjem tzv. Obznane. Međutim, one su i u uslovima ilegalne djelatnosti radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini nastavljene i tada se naročito ističu akcije prikupljanja pomoći gladnima u Rusiji.

Prema tome, izuzevši aktivne učesnike iz Bosne i Hercegovine u oktobarskoj i mađarskoj revoluciji, solidarnost bosansko-hercegovačkog radničkog pokreta sa tim revolucijama do konca 1920. godine ispoljavala se posredstvom **Glasa slobode**. Zatim protestnim skupštinama protiv intervencije imperijalističkih država u Sovjetskoj Rusiji i Mađarskoj i skupštinama na kojima se istupalo sa zahtjevima za sklapanje mira sa Sovjetskom Rusijom, svečanim akcijama posvećenim godišnjicama oktobarske revolucije i predavanjima. Već od polovine 1917. godine Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine stala je na stranu ruske revolucije. Svoje oduševljenje i moralnu podršku oktobarskoj revoluciji ona je u toku 1917. i 1918. godine izražavala posredstvom svog organa **Glasa slobode**, da bi kasnije, u izmijenjenim uslovima i u okviru opšteg jugoslovenskog radničkog pokreta, ta solidarnost poprimila i druge oblike. Oduševljenje i solidarnost sa oktobarskom revolucijom kao rezultatom opšte revolucionarne situacije u svijetu, raslo je uporedo s uspjesima same revolucije. U momentima kada se činilo da oktobarska revolucija neće uspjeti to oduševljenje je opadalo, ali, uporedo s novim uspjesima i pobjedama nad kontrarevolucionarnim snagama, ono je ponovo raslo. To je naročito došlo do izražaja poslije sklapanja Brest-Litovskog mira 1918. godine. Istina, na kratkotrajno razočaranje i nezadovoljstvo rukovodstva Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine s politikom boljševika dobrim dijelom je uticalo i nerazumijevanje događaja.

Pri ocjeni ovog vida podrške oktobarskoj i mađarskoj revoluciji treba uzeti u obzir specifičnost situacije u kojoj je tada djelovao radnički pokret u Bosni i Hercegovini. Naime, u ovim pokrajinama koje su još i u 1919. godini tretirane kao okupirano područje, građanske i vojne vlasti su u izvjesnim momentima na radnički pokret primjenjivale stroge odredbe ranijih austrougarskih zakona. Najviše zbog toga i zbog stanja u kojem se radnički pokret u Bosni i Hercegovini našao poslije prvomajskih događaja 1919. godine, podrška mađarskoj i oktobarskoj revoluciji jula 1919. godine nije se pretvorila u generalni štrajk. Ima-

⁴⁶⁾ ASRBiH, ZVS, br. 12669/Prez. 1920.

⁴⁷⁾ **Glas slobode**, br. 241, 6. novembra 1920. godine (Trogodišnjica Ruske proleterske revolucije).

jući u vidu da je radnički pokret u Bosni i Hercegovini već od prvih dana aktivno podržavao oktobarsku, a kasnije i mađarsku revoluciju, i da je ta solidarnost nastavljena i u uslovima ilegalne djelatnosti, radnički pokret u Bosni i Hercegovini dao je zapažen doprinos internacionalnoj solidarnosti u vrijeme stvaranja prve socijalističke države u svijetu.

Summary

Side by side with the renewal of its activity from the beginning of the second half of 1917, the Labor Movement in Bosnia and Herzegovina began to maintain the revolution in Russia actively. As far as the beginning of 1919 that support was mainly through the organ of the Social-Democratic Party of Bosnia and Herzegovina »Glas Slobode« (The Voce of Freedom). After the Congress of Unification, the labor movement solidarity in Bosnia and Herzegovina with the revolutions in Russia and Hungary was continued in the framework of the unified Yugoslav Labor Movement. The constant support of the »Glas Slobode« was followed by many other forms of solidarity, as: meetings and conferences of protest, anniversary celebrations of the October Revolution, ceremonial academies, speeches etc. Among them the outstanding position kept the meetings of protest held on 20th and 21st July, 1919, which were the answer to the intervention, that was to take place in Russia and Hungary from the part of the Alliance, and the meetings of protest which asked from the Yugoslav government to make peace with the Soviet Russia.